

NGUYỄN THỊ TÂM ANH*

**NGHỆ THUẬT TẠO TƯỢNG YAK (HỘ PHÁP) TRONG CÁC
NGÔI CHÙA PHẬT GIÁO THERAVADA
(Một vài so sánh giữa chùa Phật Ngọc ở Thái Lan với
chùa Khmer ở Việt Nam)**

***Tóm tắt:** Vùng văn hóa Đông Nam Á đã thể hiện rõ nét đặc trưng “thống nhất trong đa dạng”. Quá trình giao lưu văn hóa lâu dài của các dân tộc đã hình thành nên diện mạo văn hóa vừa gắn với đặc trưng văn hóa từng dân tộc, vừa thể hiện sắc thái văn hóa chung của toàn vùng. Tìm về giá trị văn hóa của các quốc gia trong vùng để khẳng định tính thống nhất của văn hóa vùng là vấn đề cần thiết. Văn hóa Thái Lan và Khmer được kết hợp hài hòa bởi văn hóa truyền thống, văn hóa Bà la môn giáo và Phật giáo Theravada. Đặc biệt dấu ấn của Bà la môn giáo mặc dù chỉ là tàn dư so với Phật giáo nhưng vẫn còn thể hiện khá đậm nét trong nghệ thuật tạo hình ở chùa, trong nghệ thuật diễn xướng sân khấu,... Một trong số các hình tượng của văn hóa Bà la môn giáo trong đời sống của người Thái là hình tượng Yak. Hình tượng này xuất hiện với chức năng như vị hộ pháp bảo vệ người dân, bảo vệ chùa. Điều này cho thấy vai trò của Yak đã bị Phật giáo chi phối, bao trùm lên trên và Yak chỉ có ý nghĩa biểu trưng cho điều thiện, điều lành.*

***Từ khóa:** Yak; hộ pháp; Phật giáo Theravada; Thái Lan; Khmer; Việt Nam.*

* Khoa Xã hội học - Công tác xã hội - Đông Nam Á, Đại học Mở Tp. Hồ Chí Minh.
Ngày nhận bài: 24/4/2020; Ngày biên tập: 14/5/2020; Duyệt đăng: 22/5/2020.

Dẫn nhập

Đông Nam Á là một khu vực đa dân tộc, đa văn hóa và đa tôn giáo. Nền văn hóa ấy dù rất phong phú, đa dạng nhưng ở các quốc gia trong khu vực vẫn có sự thống nhất dựa trên những yếu tố chung của một khu vực địa lý - lịch sử - văn hóa. Mỗi dân tộc đều có bản sắc riêng, có phong cách độc đáo trong tư tưởng, tình cảm, nếp nghĩ, lối sống, phong tục tín ngưỡng,... Đặc biệt, vùng Đông Nam Á lục địa thể hiện sự tác động mạnh mẽ của Phật giáo Ấn Độ đến khu vực Đông Nam Á.

Thái Lan là đất nước của một vùng văn hóa mang đậm bản sắc văn hóa Đông Nam Á. Có thể nhận ra điểm nổi bật trong đời sống văn hóa tôn giáo của người Thái, đó là tính dung hợp. Người Thái đã hòa trộn những yếu tố của Hồn linh giáo với Bà la môn giáo vào trong Phật giáo. Trong phạm vi của bài viết này, chúng tôi đề cập đến một trong số hình tượng của Bà la môn giáo trong đời sống của người Thái là hình tượng *Yak* tại Wat Phra Kaew (chùa Phật Ngọc). Hình tượng này xuất hiện với chức năng như vị hộ pháp bảo vệ chùa, bảo vệ người dân, bảo vệ quốc gia.

Hình tượng *Yak* thể hiện dưới dạng một người cao lớn, mặc giáp trụ, tay cầm chùy, có sức mạnh phi thường, đặc biệt gương mặt hung dữ, mắt trợn to, miệng rộng, răng nanh nhọn lờm chồm... *Yak* là hình tượng mang nhiều nét ảnh hưởng tiếp biến của văn hóa Ấn Độ và chúng tôi cho rằng nghiên cứu hình tượng này dưới góc độ văn hóa nghệ thuật sẽ làm rõ thêm nền văn hóa của cư dân Đông Nam Á. Trên cơ sở phân tích hình tượng *Yak* trong văn hóa Thái Lan cũng như so sánh với văn hóa Khmer ở Việt Nam, chúng tôi cung cấp thêm minh chứng cho tính dung hợp văn hóa tôn giáo ở các quốc gia trong khu vực Đông Nam Á, từ đó khẳng định tính thống nhất trong đa dạng của văn hóa Đông Nam Á.

1. Nguồn gốc của hình tượng *Yak*

David M. Lucas, một nhà nghiên cứu người Mỹ, cho rằng *Yak*, còn gọi là *Yaksha* hoặc *Yakshini*, là người canh giữ kho báu tự

nhiên, được đề cập đến không chỉ trong Phật giáo mà còn ở Hindu giáo, Kỳ Na (Jain) giáo và hệ thống tín ngưỡng của người châu Á (David M. Lucas & Charles W. Jarrett, 2014, p.2563).

Còn theo chúng tôi tổng hợp từ những tư liệu liên quan đến các hình tượng hộ pháp, môn thần thì hình tượng Yak xuất phát từ văn hóa Bà la môn giáo, đến khi Phật giáo trở nên phổ biến trong đời sống cư dân Thái Lan thì Bà la môn giáo trở thành tàn dư, Yak cũng chính vì thế đã có sự biến đổi về ý nghĩa, trở thành một hình tượng bảo vệ các ngôi đền chùa.

Do hệ thống Yak rất đa dạng và phức tạp nên bước đầu chúng tôi tổng hợp được một số hình tượng tại Ấn Độ có thể là khởi nguyên của hình tượng Yak như sau:

Dvarapala: Trong hầu hết các ngôn ngữ Đông Nam Á (bao gồm Thái Lan, Myanmar, Việt, Khmer và Java), những nhân vật bảo vệ này được gọi là Dvarapala. Dvara (Phạn ngữ: Dvāra) có nghĩa là cổng, và pala (Phạn ngữ: Pala) có nghĩa là bảo vệ. Một Dvarapala thường được mô tả như một chiến binh hoặc người khổng lồ đáng sợ gác cổng, thường trang bị vũ khí - phổ biến nhất là các gậy Gadha. Tượng Dvarapala là một mô típ điêu khắc phổ biến ở nền văn hóa Ấn Độ giáo và Phật giáo.

Yaksha (hay Yakkha): Thuộc thế lực nhân từ. Là người trông coi kho báu ẩn giấu trên trái đất và trong những gốc cây. Trong thần thoại của Kỳ Na giáo và Phật giáo mô tả Yaksha là người lưỡng tính cách: một mặt vô hại nhưng một mặt lại là quỷ ăn thịt người, tương tự như Rakshasa. Giống đực thì gọi là Yaksha. Giống cái gọi là Yakshi hay Yakshini.

Asura: Biểu thị cho lực lượng ma quỷ. Thuộc tính tốt hay xấu của Asura tùy thuộc vào các tôn giáo khác nhau. Theo Hindu giáo, Asura có tính chất kiêu căng, dữ tợn, xấu xí và ngu dốt. Theo kinh điển Phật giáo, Asura là một trong “Bát bộ chúng”.

Kubera: Là một người lùn xấu xí với thân hình dị dạng. Thời Veda, Kubera là chủ nhân của những con quỷ sống trong bóng tối,

vua của các Yaksha. Ngày nay, Kubera là một trong tám vị thần bảo vệ tài sản của Chúa Trời và cứu giúp người nghèo (gọi là Thần Cửa cái).

Như vậy, có thể gọi hình tượng Yak là nghệ thuật tôn giáo.

2. Hình tượng Yak trong Phật giáo Theravada Thái Lan

Nhìn một cách tổng thể, hầu hết các quốc gia ở Đông Nam Á đều chịu ảnh hưởng văn hóa Ấn Độ. Nguyên nhân chính để người Ấn vượt biển đến Đông Nam Á nói chung vốn xuất phát từ lợi nhuận thu được qua mua bán trao đổi thổ sản và hương liệu. Cùng với tầng lớp thương nhân, lớp trí thức Ấn Độ chủ yếu là các tu sĩ Bà la môn giáo và Phật giáo cũng tìm đến Đông Nam Á mang theo sứ mệnh truyền giáo. Một trong những bằng chứng chịu ảnh hưởng của văn hóa Ấn Độ sớm nhất trong khu vực là nhà nước Phù Nam (thế kỷ I - VI) - quốc gia kiểm soát toàn bộ con đường thương mại trên bộ và trên biển nối liền giữa Ấn Độ và Trung Hoa xuyên qua khu vực Đông Nam Á. Trung tâm của Phù Nam tương ứng với khu vực đồng bằng Nam Bộ (Việt Nam) và một phần Đông Nam Campuchia nhưng các thuộc địa của nó lại bao gồm cả khu vực bán đảo Xiêm (Thái Lan) và một phần Sumatra. Ngày nay, các cuộc khai quật khảo cổ tại miền Trung Thái Lan đã tìm thấy một nền văn hóa chịu ảnh hưởng mạnh mẽ từ Hindu giáo và Phật giáo Ấn Độ của cư dân Phù Nam trên bán đảo Xiêm vào thế kỷ III. Sau khi Phù Nam sụp đổ vào khoảng thế kỷ VI, một trong những nhà nước khác mang tên Dvaravati của người Môn được xây dựng trên vùng đồng bằng sông Chao Phraya. Người Môn cũng hình thành nên một nhà nước khác, mang tên Haripunjaya ở miền Bắc Thái Lan. Sau đó, người Khmer đã mở rộng lãnh thổ đến Đông Bắc Thái Lan và chinh phục nhà nước Môn đang suy yếu. Các triều đại vua chúa Khmer tiếp nhận thể chế “thần vương” (Devaraja) của Ấn Độ thông qua các cố vấn của triều đình vốn là những tu sĩ Bà la môn người Ấn. Năm 1238, người Thái đánh bại đế chế Angkor và bắt đầu giai đoạn bành trướng xuống phía Nam. Người Thái đã biết dung hòa tất cả những yếu tố văn hóa bản địa vào Phật giáo, đồng thời thu

nhận những thành tựu của Bà la môn giáo từ người Khmer, biến các vị thần Bà la môn thành các vị hộ pháp (Dvarapala) và các thần hộ trì phương hướng (Dipalaka) trong thần điện Phật giáo. Chính sự dung hòa và kết hợp đó đã đóng một vai trò quan trọng giúp Phật giáo tồn tại đến ngày nay trong vai trò quốc giáo ở Thái Lan. Văn hóa chịu ảnh hưởng Ấn Độ mà người Thái tiếp nhận qua trung gian của người Khmer hoặc Sri Lanka vẫn đóng vai trò quan trọng trong cung đình và dân gian (Phan Anh Tú, 2005, tr. 22-23).

Một trong những tác phẩm có sự ảnh hưởng sâu đậm và rộng khắp các quốc gia Đông Nam Á là sử thi Ramayana. Đây là một trong hai bộ sử thi nổi tiếng lâu đời và là tuyệt tác văn chương của nền văn hóa Ấn Độ. Theo phỏng đoán của nhiều nhà nghiên cứu văn học Ấn Độ, sử thi Ramayana được truyền tụng từ thế kỷ III - II TCN. Trong khoảng thời gian gần nghìn năm, đã có biết bao thi sĩ vô danh ghi chép, gọt giũa, thêm bớt cho tác phẩm trở thành tuyệt tác. Theo truyền thuyết, người soạn lại thành thơ sớm nhất là Valmiki, gồm 24.000 sloka (câu thơ đôi). Từ đó, nghệ nhân hát rong đem truyện thơ của Valmiki đi kể khắp xóm làng, phố phường Ấn Độ. Có thể nói, Ramayana là tác phẩm thuộc văn hóa tinh hoa đã dần trở thành văn hóa đại chúng không chỉ tại Ấn Độ mà còn ở các nước tiếp nhận nó.

Sự ảnh hưởng này bao trùm trên nhiều lĩnh vực từ văn học, sân khấu đến nghệ thuật kiến trúc, điêu khắc và cả trong tôn giáo, phong tục tập quán. Bộ sử thi mang tinh thần Bà la môn giáo đã được bản địa hóa với sắc màu Phật giáo, phản ánh những nét riêng biệt của dân tộc mình. Campuchia là quốc gia tiếp nhận Ramayana sớm nhất (thế kỷ IX) và tại quốc gia này, Ramayana mang tên Reamker trở thành tác phẩm thành văn vào khoảng thế kỷ XVI, XVII (thời kỳ hậu Angkor).

Ở Thái Lan và Lào, văn hóa Ấn Độ được tiếp nhận muộn hơn và không phải bằng con đường trực tiếp mà thông qua quốc gia trung gian là Campuchia và Indonesia. Sử thi Ramayana qua Thái Lan trở thành Ramakian (thế kỷ XIII). Tuy vậy, theo tác giả Đỗ Thu Hà thì

ở Thái Lan đã có sự xuất hiện của Ramayana bằng hình thức những bức phù điêu vào khoảng thế kỷ IX - X (Đỗ Thu Hà, 2002, tr. 177).

Cũng chính trong phiên bản Ramakian của Thái Lan thì hình tượng Yak dần trở thành hình tượng chủ đạo trong nghệ thuật điêu khắc, hội họa và diễn xướng và cả trong niềm tin tôn giáo của người dân tại quốc gia này.

Trong Ramakian có đề cập đến vị Yak có tên là Nonthok. Yak Nonthok chính hiện thân của Yak Tosakan sau này (Rattanakosin Bicentennial, 1982, p.8):

Phra Isuan (Phra Siva) cai quản núi Krailart. Nonthok là Yak hầu hạ gác cổng và có nhiệm vụ rửa chân các vị thần, chư tiên khi đến yết kiến Phra Isuan. Nonthok luôn bị các vị thần trêu chọc: người vuốt mặt, người bứt tóc... cho đến khi đầu của Nonthok trở nên hói. Nonthok rất tức giận và xin Phra Isuan cho một phép thuật ở đầu ngón tay và khi nào chỉ vào ai sẽ làm mù mắt kẻ đó. Từ đó, Nonthok đã làm mù mắt rất nhiều những chư tiên đến xin gặp Phra Isuan. Phra Isuan sai Phra Narai (Vishnu) đi khuất phục Nonthok. Phra Narai biến hình thành nàng Absorn xinh đẹp và quyến rũ Nonthok múa những điệu múa uốn cong người. Nonthok làm theo và tự chỉ ngón tay vào chân mình làm gãy chân. Nàng Absorn biến trở lại thành Phra Narai và hạ gục Nonthok. Nonthok tái sinh và trở thành Yak Tosakan với mười khuôn mặt, hai mươi cánh tay, có cầm binh khí trên mỗi tay - con trai của Thao Lastian và Naang Ratchada, cai trị nước Lanka.

Bên cạnh đó, theo văn học dân gian truyền miệng, cư dân cũng kể về câu chuyện liên quan đến Yak như sau:

Ngày trước, Yak bảo vệ rừng của nhà vua và nó nằm ở bờ bên kia của một con sông. Có cácthuyết sĩ sống gần đó và các Yak rất thích trêu chọc thuyết sĩ với những câu đố khó. Các thuyết sĩ thường hay qua sông và đều phải nhờ Yak giúp đỡ. Yak đồng ý nhưng thường hay khiến cho vị thuyết sĩ khó khịu mỗi khi hấn mang ông qua sông. Yak hay hỏi về nhà vua, gia đình của nhà vua, tin tức về

vương quốc và cả những tin về vương quốc láng giềng. Một ngày nọ, trong khi đưa thuật sĩ qua sông, Yak hỏi ông ta có thích nước hay không. Thuật sĩ nói: “Không! Ta không thích nước!”. Thế nhưng, với một cái nhún vai, Yak đã thả vị thuật sĩ xuống sông và cười vang. Vị thuật sĩ nổi lên và hết sức giận dữ. Vị ấy đã đưa ra lời nguyện dành cho Yak: “Vì sự bất kính này, ngươi phải đứng canh tại cổng của hoàng cung mãi mãi. Ngươi không thể di chuyển trừ khi có sự cố. Đi ngay! Đứng như một khối đá và không bao giờ rời khỏi vị trí đó”. Từ đó cho đến ngày nay, Yak đứng ở các cổng của cung điện để sám hối cho hành vi vô lễ của mình.

Như vậy, có thể vị Yak Nonthok trong Ramakian đã trở thành cảm hứng cho dân gian sáng tạo ra câu chuyện về vị Yak hộ pháp trấn giữ hoàng cung. Câu chuyện không chỉ thể hiện sự dung hợp giữa Bà la môn giáo và tín ngưỡng bản địa mà còn mang đậm dấu ấn thần vương (Devaraja) ở đất nước này.

Tại Thái Lan, đặc biệt là Wat Phra Kaew (chùa Phật Ngọc) nằm trong khu vực hoàng cung ở Bangkok, những nhân vật Yak trong Ramakian đã được đặt trong không gian Phật giáo sâu đậm. Hình tượng các nhân vật Yak được tạo hình hết sức tinh xảo với màu sắc tươi sáng, nhưng vẫn biểu lộ được sự dữ tợn, uy nghi của một vị hộ pháp.

Về điều khắc, các nhân vật Yak tại Wat Phra Kaew này chia thành 6 cặp tượng đứng trước các cổng như những vị hộ pháp bảo vệ chánh Pháp, bảo vệ cung điện và cả những người dân đến đây. Xét theo màu sắc tạo hình các nhân vật Yak, chúng tôi nhận thấy có 3 tông màu chủ đạo là xanh, trắng và đỏ, cụ thể như sau:

Tông màu	Tên nhân vật Yak	Ghi chú
Xanh	Tosakan/Thotsakan	Xanh lá cây
	Virunchambang	Xanh ngả tím đậm
	Mangkorngun/Mangkonkan	Xanh dương
	Maiyarap/Maiyarahp	Xanh dương nhạt

	Indrachit	Xanh lá cây
	Kuchkiritto/Totsakiriton	Xanh lá nhạt
	Atsakammalah/Asakornmarsa	Xanh ngả tím nhạt
	Virunhok/Virudhaka	Xanh lá đậm
Trắng	Sahasadecha	
	Chakrawat/Chakavit	
Đỏ	Suriyapop	
	Kuchkiriwan/Totsakiriwan	Đỏ sẫm

(Tổng hợp: Nguyễn Thị Tâm Anh)

Qua bảng trên, chúng tôi nhận thấy tông màu xanh được sử dụng nhiều nhất cho các nhân vật Yak. Đối chiếu với nội dung sử thi Ramakian thì các nhân vật Yak này đều thuộc dạng nhiều phép thuật và uy lực. Như vậy, có thể thấy việc sử dụng màu xanh mang biểu trưng cho sự dữ tợn và quyền phép của Yak. Yak nào có màu da xanh sẽ được hiểu là Yak có nhiều phép thuật và mức độ hung dữ cũng tăng lên so với các màu khác.

Yak Tosakan
(màu da trắng)

Yak Sahasadecha
(màu da xanh)

Yak trong khuôn viên Wat Phra Kaew, Bangkok, Thái Lan
Nguồn: Post card Thái Lan

Ngoài ra, các bức tranh tường bao quanh khu vực chùa cũng là một kiệt tác lớn nơi đây. Toàn bộ tranh tường bao gồm 178 cảnh thể hiện các phần chi tiết theo nội dung Ramakian, bắt đầu từ cửa Bắc và chạy theo chiều kim đồng hồ. Xét về cách thể hiện màu sắc các nhân vật Yak trong hội họa, chúng tôi thấy các nghệ nhân cũng dựa trên quy chuẩn cơ bản tương tự như trong điêu khắc tạo hình.

3. Một số so sánh với mỹ thuật Phật giáo Nam tông Khmer ở Việt Nam

Hình tượng Yak là một trong những mô típ giữ vị trí quan trọng trong nghệ thuật tạo hình các chùa Khmer vùng Nam Bộ - Việt Nam. Yak thường thấy được đặt đứng trước các cổng chùa hay xung quanh hàng rào nơi chính điện nhằm mục đích bảo vệ ngôi chùa. Trong các truyện cổ Khmer, đặc biệt trong trường ca Reamker - phiên bản sử thi Ramayana của Campuchia, nhân vật Yak xuất hiện như một biểu tượng của cái xấu, cái ác. Thế nhưng, trong nghệ thuật tạo hình Khmer, mô típ Yak lại được đặt trong khuôn viên chùa. Điều này cho thấy Yak đã được “cải tạo”, phục vụ cho điều thiện, điều lành, khuất phục Đức Phật. Sâu xa hơn về lịch sử tôn giáo, thì Phật giáo bao trùm lên Bà la môn giáo nhưng tinh thần khoan dung của Phật giáo vẫn chấp nhận sự tồn tại của Bà la môn giáo như là một tàn dư ở chùa. Đây chính là nét đặc trưng của Phật giáo Theravada tại các quốc gia vùng Đông Nam Á lục địa.

Những nghệ nhân Khmer gọi mô típ Yak canh giữ cổng chùa là vị hộ pháp có tên Ayot Yak. Có thể dưới bàn tay của những nghệ nhân tạo hình, Yak giữ cửa chùa sẽ có màu sắc khác nhau, màu da khác nhau, khuôn mặt khác nhau, tư thế khác nhau... do lấy mẫu từ một nhân vật Yak nào đó trong Reamker, nhưng tựu trung đều xuất phát từ một tích xưa trong tuồng Reamker. Một nghệ nhân Khmer kể rằng:

Ream Eyso là thầy trong hoàng cung của Ayot Yak Chamk'lonthuê. Ayot Yeak Chamk'lonthuê được giao nhiệm vụ giữ cửa và rửa chân cho những vị thần đến diện kiến Preah Eyso. Thế nhưng, bất kỳ ai ra vào hoàng cung đều đi ngang qua Ayot

Yak Chamk'lonthuê và lại luôn gõ cóc vào đầu Yak này khiến tóc chỗ đó cứ thế mà không mọc được. Ayot Yak Chamk'lonthuê trở nên hói và rất bực dọc liền xin thầy Eysô cho một phép thuật nào đó để không bị cảnh này nữa. Eysô cho Yak một phép thuật vào đầu ngón tay trở gọi là “nhất dương chỉ”, phép này có thể khiến người khác bay văng ra xa khi chỉ vào. Vì thế, Ayot Yak Chamk'lonthuê đã lạm dụng phép thuật này và làm biến mất tất cả ai ra vào hoàng cung, khiến cả Eysô cũng lo lắng biết mình quá tay liền bỏ đi. Một lần em gái của Preah Eysô là Preah Norê đến chơi không thấy anh thì đoán biết đã có chuyện xảy ra. Nàng liền bày mưu dụ Ayot Yak Chamk'lonthuê múa theo mình bằng những động tác uốn tay vào trong người. Ayot Yak Chamk'lonthuê không biết đó là mưu kế bèn làm theo, thế là tự mình chỉ ngón tay vào người và bị văng ra xa đến chỗ những người đã từng bị Yak “nhất dương chỉ”. Nhìn thấy mọi người, Yak ngạc nhiên và đưa tay chỉ vào người khác để hỏi “Ừ, lại gặp ở đây?”. Thế là mọi người bị Yak chỉ lại quay về chỗ cũ, còn lại mình Ayot Yak Cham'lonthuê bị giam lại.

Nếu so sánh với Yak Nonthok Thái thì Ayot Yak Khmer cũng có điểm tương đồng là đều giữ nhiệm vụ canh cửa và đều có phép thuật ở ngón tay. Mô típ Yak ở các chùa Khmer Nam Bộ khá đa dạng:

Về thể loại và vị trí, Yak được tạo hình có hai dạng: tượng tròn và phù điêu. Hai tượng Yak to lớn thường đặt hai bên cổng vào chùa Khmer. Một số khác thì tạo hình Yak thành hàng rào bao xung quanh chùa, trên cửa sổ trong chính điện... Ở đây, hình tượng Yak mang ý nghĩa là một vị hộ pháp bảo vệ an ninh cho ngôi chùa, bảo vệ những thành quả của Phật Pháp.

Về màu sắc, tùy bàn tay sáng tạo của mỗi nghệ nhân, mỗi kiến trúc sư mà hình tượng Yak thể hiện những nét riêng in dấu ấn của người nghệ sĩ ấy. Màu chủ đạo được sử dụng là màu đỏ nâu đậm nhằm lột tả nét dữ tợn và phép thuật của nhân vật này; sau màu đỏ là đến màu xanh lá.

Về kiểu dáng, khi tạo hình mô típ Yak, theo như những quy tắc đã quy định trong hầu hết các bộ môn nghệ thuật Khmer, những nghệ nhân luôn chú trọng vào khuôn mặt của Yak. Có thể nhận biết một số điểm cơ bản về phép thuật và vai trò của hình tượng Yak đó. Yak được tạo hình có hai dạng: miệng hở và bặm môi. Phép thuật của Yak cũng thể hiện qua mũ mào. Yak có mào nhiều tầng đầu là những Yak đầy pháp lực. Yak lính thì tóc quấn sát da đầu và không đội mào.

Phù điêu Yak trên tường chùa Rùm Đuôi, xã Đôn Xuân, huyện Trà Cú, tỉnh Trà Vinh

Yak tạo thành hàng lang bao quanh chùa Coslar, huyện Trà Cú, tỉnh Trà Vinh

*Yak tướng, màu da người, đội mào, miệng hở (Chùa Rùm Đuôi, huyện Trà Cú, tỉnh Trà Vinh)
Ảnh: Nguyễn Thị Tâm Anh*

*Yak lính, màu da đỏ sẫm, tóc xoắn, bặm môi (Chùa Hang, TX. Trà Vinh, tỉnh Trà Vinh)
Ảnh: Nguyễn Thị Tâm Anh*

Để hệ thống lại, chúng tôi lập bảng đối chiếu, so sánh mô típ Yak trong mỹ thuật Phật giáo Theravada Thái Lan ở Wat Phra Kaew và chùa Khmer Nam Bộ như sau:

Điểm tương đồng		
Thái	Khmer	
<ul style="list-style-type: none"> - Nguồn gốc nhân vật Yak: đều có phép thuật ở đầu ngón tay và có nhiệm vụ giữ cửa - Kiểu dáng tạo hình: đều có 2 dạng là miệng hở và bặm môi. - Tư thế: đều là khuôn mặt dữ tợn, mặc giáp trụ, hai tay cầm chùy, hai chân khuỳnh ra. - Màu sắc: tông màu tươi sáng, đa dạng. 		
Điểm khác biệt	Thái	Khmer
Chi tiết tạo hình	Tinh xảo, sắc nét, theo quy chuẩn	Đa dạng, mang tính dân gian
Tông màu chủ đạo	Xanh lá	Đỏ
Nhân vật được chọn để tạo hình	Trong sử thi Ramakian, biết rõ danh tính, đặc điểm	Đều dựa theo truyện Reamker nhưng ít biết rõ danh tính, chủ yếu theo truyền miệng từ tiền nhân và tự nghiên cứu
Vị trí đặt hình tượng	Đối xứng 2 bên cổng vào	Cổng vào, dọc hành lang, cửa sổ
Dạng tạo hình	Tượng tròn	Tượng tròn và phù điêu
Phân biệt phép thuật của Yak	Tông màu của da, văn bản Ramakian	Mão đội: nhiều tầng và không đội mũ

Kết luận

Yak là một trong những hình tượng mà người Thái Lan và người Khmer đều chịu ảnh hưởng từ văn hóa Ấn Độ và dung hợp với tín ngưỡng bản địa.

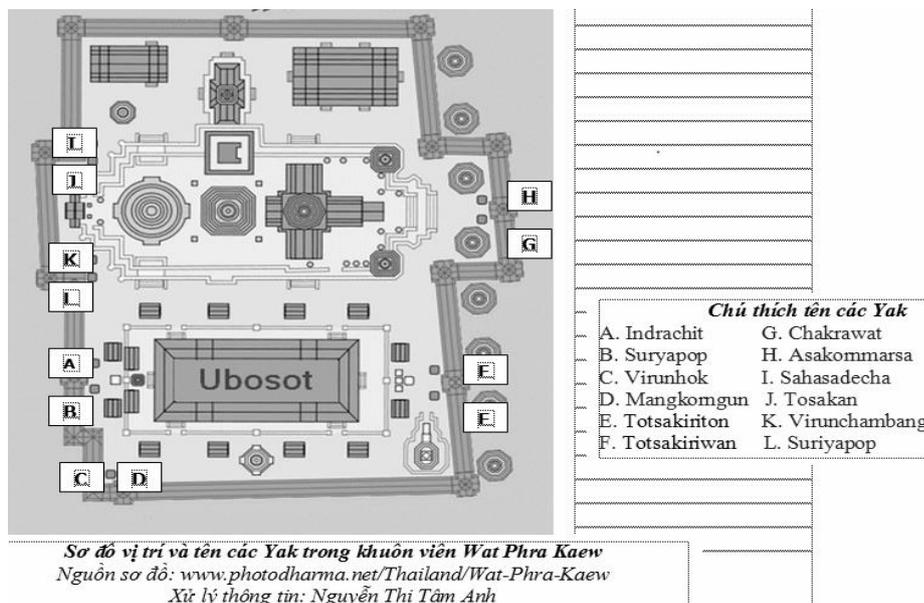
Trong mỹ thuật, Yak không chỉ là một mô típ khơi nguồn sáng tạo bất tận đối với nghệ nhân khắp Đông Nam Á lục địa. Hình tượng Yak được khắc họa ở một số vị trí mang tính bảo vệ, ngăn chặn tà ma xâm nhập vào chùa, chủ yếu với các tư thế đứng hoặc ngồi oai nghi trong khuôn viên ngôi chùa Khmer. Nghệ thuật tạo hình vùng Đông Nam Á lục địa chủ yếu lấy đề tài từ những thần thoại Bà la môn và Phật thoại. Hình tượng Yak ở đây đã được cải hóa, quy phục bởi Đức Phật và trở thành một thế lực bảo vệ cho chùa, qua đó, đề cao tinh thần khoan dung và chính nghĩa của Phật giáo đã chiến thắng sự hung bạo. Như vậy, vượt lên trên ý nghĩa thông thường của một hình tượng, Yak đã trở thành một biểu tượng văn hóa mang tính “thiên”. Đó là một hình tượng văn hóa thể hiện ước muốn vươn đến các giá trị Chân - Thiện - Mỹ.

Về tính thiên, có thể nói Yak là một nhân vật tôn giáo nhưng Yak được thể hiện trong các thành tố của văn hóa dân gian ở người Thái Lan và người Khmer rất gần gũi, giản dị nhằm thể hiện niềm tin về nhân quả, thiện ác. Hình tượng Yak là một trong những tàn tích của Bà la môn giáo được giữ lại và hòa nhập vào với niềm tin Phật giáo. Như vậy, khởi nguyên từ một hình tượng xuất phát từ nền văn hóa Ấn Độ mang dấu ấn Bà la môn giáo nhưng Yak hầu như trở thành một hình ảnh gần gũi với Phật giáo, điều này cho thấy sự hòa quyện giữa Bà la môn giáo, Phật giáo với các tín ngưỡng dân gian hình thành nên sắc thái văn hóa đặc trưng của các quốc gia Phật giáo Theravada Đông Nam Á. /.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Nguyễn Thị Tâm Anh (2015), *Hình tượng Chấn (Yak) trong văn hóa Khmer Nam Bộ*, Nxb. Văn hóa Dân tộc, Hà Nội.
2. David M. Lucas & Charles W. Jarrett (2014), “The Yak of Thailand: Folk Icons Transcending Culture, Religion, and Media”, *International Journal of Social, Behavioral, Educational, Economic, Business and Industrial Engineering*, Vol. 8, No.11, 2014, p. 3563.
3. Hoebel, E. Adamson (2007), *Nhân chủng học - Khoa học về con người*, Nxb. Tổng hợp Tp. Hồ Chí Minh.
4. Đỗ Thu Hà (1998), “Thử so sánh sử thi Ramayana cổ đại của Ấn Độ với Riêm Kê của Campuchia”, *Văn học*, số 3, tr. 56-65.
5. Đỗ Thu Hà (2002), *Vấn đề bản địa hóa sử thi Ramayana Ấn Độ tại một số nước Đông Nam Á*, Nxb. Văn hóa Thông tin, Hà Nội.
6. Phan Anh Tú (2005), *Văn hóa rắn trên vùng đất nay là Thái Lan*, Luận văn Thạc sĩ Văn hóa học, Trường Đại học Khoa học Xã hội & Nhân văn Tp. Hồ Chí Minh.
7. Garrett Kam (2000), *Ramayana in the Arts of Asia*, Select Books Pte Ltd, Singapore.
8. Rattanakosin Bicentennial (1982), *The Ramakian (Ràmàyana) Mural Paintings along the galleries of the Temple of the Emerald Buddha*, Bangkok, Thailand.
9. Reyum Publishing (2002), *The Reamker*, Painted by Chet Chan, Phnom Penh, Cambodia.

PHỤ LỤC

Abstract

**ART OF MAKING THE DHARMAPALA STATUES
IN THE THERAVADA BUDDHIST TEMPLES
(Comparison between the Jade Buddha Temple in Thailand
and the Khmer Temple in Vietnam)**

Nguyen Thi Tam Anh

Ho Chi Minh City Open University

Southeast Asia's cultural region has clearly shown the characteristic of "unity in diversity". The process of long-term cultural exchange among ethnic groups has formed a cultural appearance associated with the cultural characteristics of each ethnic group and the general cultural nuance of the whole region. The study of the cultural values of regional countries in order to confirm the unity of regional culture is essential. Thai and Khmer culture have been harmoniously combined by traditional culture, Brahmanic, and Theravada Buddhist culture. The remnants of Brahmanism can be found in the art of sculpture, in the performing arts of theater. One of the images of Brahmanism in Thai life is the images of Yak (Dharmapala). Its function is the guardian who protects people, Buddhist temples. It shows that the role of Yak was dominated by Buddhism, and Yak was symbolized the kindness.

Keywords: Yak; Dharmapala; Theravada Buddhism; Thailand; Khmer; Vietnam.

